

ILUSTRACE BALZERŮ A RYBIČKŮ V MIMOPRAŽSKÝCH TISCÍCH

Jan T. Štefan (Ostrava)

The Illustrations of the Balzer and Rybička Families in Books Published Outside of Prague

Abstract: The article provides information on two families of engravers that were involved in book illustrations in Bohemia over a hundred years beginning in the 1760s. Jan Jiří Balzer and his brothers (František, Matyáš and Řehoř) and sons (Jan Karel and Antonín Karel) significantly contributed to the development of engraving craft and graphic art in Bohemia. His international business activities in the area of graphic arts are known. After the death of Jan Balzer, the engraving and printing workshop was managed by his wife Kateřina and the mentioned brother Řehoř. At the beginning of the 19th century, Balzer's daughter married an engraver in Balzer's workshop, Karel Rybička. Their son Josef, thus a grandson of Jan Balzer, subsequently became a significant steel engraver. Both families, of Balzer and Rybička, were engaged in book illustration. This work discusses their illustrations, realised fully by or in cooperation with publishing houses in various towns of the Austrian monarchy other than Prague as well as outside the monarchy. The graphs in the article show the frequency of these illustration activities in dependence on time for the families of both Balzer and Rybička (whose father could have been involved in the steel-engraving illustrations as well).

Keywords: Balzer family – Rybička family – book illustrations – 18th and 19th centuries

Úvod

Dříve opomíjená knižní ilustrační tvorba „dlouhého“ století se postupně stává důležitým předmětem studia dějin knižtisku a knižní kultury. Ale již sám pojem „dlouhé“ století naznačuje, jak složitě je fázovat průběh lidské činnosti dělením na stovky let. Podobně je tomu i v případě lokálních souvislostí produkce knižních ilustrací. Ta byla ovlivňována nejen celospolečenskými, ale i osobními faktory, jak ukazuje příklad tvorby dvou významných ryteckých rodin – Balzerů a Rybičků, geneticky spojených přes onu fiktivní hranici „1800“.

Balzerové

Významná grafická dílna rodiny Balzerů působící v Praze ve dvou generacích ve druhé polovině 18. a na samém počátku 19. století je známa širokým záběrem svých aktivit. V příspěvku se zaměříme na úzký výsek jejich činnosti – na knižní ilustraci v knihách vydaných zcela nebo zčásti mimo město Prahu.

Vedoucí osobností byl Jan Jiří Balzer (narozen mezi lety 1734 a 1738, zemřel roku 1799) školený v grafickém umění na šporkovském panství u Michaela Jindřicha Renze, kde adoptivní zeť Františka hr. Sporcka Karel Rudolf Swéerts-Sporck po vzoru svého tchána pokračoval v podpoře umění.

Jan Balzer se pravděpodobně později dále vzdělával ve Vídni, o čemž svědčí jeho pozdější styky v umělecké i obchodní sféře v této metropoli habsburské říše. V mědirytecké dílně Jana Balzera, nejdříve krátce v Kuksu, pak v Lysé nad Labem a posléze v Praze, s ním pracovali i jeho bratři, kteří byli též vyškoleni v grafickém řemesle. Byl to František (asi 1740, poslední zmínka 1798, poslední jeho známá ilustrace je z roku 1799), Matyáš (1747–1791) a Řehoř (1751–1824). Mimořádně nadějní umělci a rytci synové Jana Jiřího Jan Karel (1769–1805) a Antonín Karel (1771–1807) zemřeli bohužel už v mladém věku.¹ Ale i ti, přestože se zaměřili na samostatnou uměleckou tvorbu (Jan Karel na portrétní práci a Antonín Karel na romantickou krajinářskou tvorbu), částečně přispěli k rozvoji knižní ilustrace.

Jan Jiří Balzer se svými ryteckými a podnikatelskými aktivitami výrazně zapsal do soudobého rozvoje kultury v Čechách. Jeho rytecké, tiskařské a organizační schopnosti zahrnovaly rytí a tisk svatých obrázků různého zaměření, pražských vedut, portrétů, dále v českém prostředí mimořádnou řadu grafických reprodukcí děl významného pražského rokokového malíře Norberta Grunda, i celé řady reprodukcí dalších předních evropských malířů a grafiků, až po obsáhlou produkci knižních ilustrací.² Dovozen a vývozen grafických listů z okolních států v Evropě přispěl též k povědomí nejen o českém rytectví a grafickém umění v zahraničí, ale i k jeho rozvoji v Čechách.³

¹ TOMAN 1949.

² ŠTEFAN 2008. Do počátku roku 2018 byl seznam doplněn o dalších asi 20 tisků, které jsou již v těchto počtech i tabulce vzaty v úvahu.

³ Nutno doplnit, že mnohé ilustrace, především svaté obrázky, byly do knih či rukopisů vloženy dodatečně na základě výběru autorů nebo majitelů. To je ovšem již jiná kapitola z oblasti literární ilustrace.

V tomto příspěvku se budeme věnovat 52 původním⁴ ilustracím z celkového počtu cca 1000 rytých listů, kterými Balzerové vyzdobili i s reedicemi okolo 200 knižních titulů. Rytecká a vydavatelská tvorba rodiny Balzerů začíná prakticky v Lysé nad Labem, ale záhy se všichni postupně stěhují do Prahy, se kterou spojili z větší části své životy. Obchodní činnost Jana Balzera se šíří do zahraničí, jeho současník komerční rada Scotti⁵ uvádí, že má celní sklady i mimo habsburskou monarchii. Jejich ilustrace se objevují v knihách vydaných mimo České království, tedy v Rakousku, kurfiřtství saském i v pruském Slezsku.

Je nutné připomenout, že v období jejich intenzivní práce (cca 1765 až 1820) proběhlo na ekonomicko-politickém poli mnoho zásadních změn. Připomeňme následky války o dědictví rakouské, vliv francouzské revoluce, vyčerpávající napoleonské války, rozvoj osvícenských a obrozeneckých aktivit jak německých, tak českých. Pro vydavatelskou činnost byly zásadní měnící se cenzurní předpisy, které ovlivnily i ryteckou produkci.⁶

Knižní ilustrace bratrů Balzerů

Knižní ilustrace Jana Balzera a jeho dílny byly již v minulosti představeny širší odborné i laické veřejnosti, připomeňme např. výstavu v kapli sv. Andělů strážných v klášteře ve Zlaté Koruně v roce 1994 realizovanou z fondu Vědecké knihovny Jihočeského kraje v Českých Budějovicích.⁷

Je-li tento příspěvek zaměřen na mimopražské ilustrační aktivity rodiny Balzerů, musíme do něho zahrnout jejich vydavatelské aktivity v Lysé nad Labem, kde Balzerové svoji vydavatelskou činnost začínali, a dále v celkem 13 městech, ve kterých vycházely knihy s jejich ilustracemi, případně i s jejich kopiemi cizí rukou. Města jsou seřazena podle abecedy a v poznámkovém aparátu jsou uvedeny citace tam vytištěných knih, včetně jejich čísla v soupisu balzerovské knižní grafiky.⁸

V některých případech nelze dobře rozlišit, zda kniha je v uvedených městech vydána, nebo je u druhého nebo dalšího nakladatele jenom „v komisi“. Vícesvazková díla vy-

Město	Samostatné vydavatelství	Vydavatelství ve více městech
Brno	1768 ⁹ , 1781 ¹⁰	1779 ¹¹
Drážďany (Dresden)	1782, ¹² 1783, ¹³ 1784, ¹⁴ ? ¹⁵ , 3×1794 ¹⁶ , kolem 1825 ¹⁷	1786 ¹⁸ , 2×1788 ¹⁹
Halle	2×1795 ²⁰	
Jindřichův Hradec (Neuhaus)	1786 ²¹	
Linec (Linz)	1859 ²²	
Lipsko (Leipzig)	1784, ²³ 1786 ²⁴	1770, ²⁵ 1772, ²⁶ 1773, ²⁷ 1776, ²⁸ 1777, ²⁹
Lysá n. L. (Liřa)		1772, ³⁰ ?, ³¹
Most (Brüx)	1784 ³²	
Nisa (Neisse)	1799 ³³	
Olomouc		1779 ³⁴
Peřt (Pesst)	1834 ³⁵	
Vídeň (Wien)	3×1765, ³⁶ 1767, ³⁷ 1794, ³⁸ 1802, ³⁹	1782, ⁴⁰ 1783, ⁴¹ 2×1784, ⁴² 1790, ⁴³ 1802, ⁴⁴ ?, ⁴⁵

⁴ Je potřeba připomenout, že v 18. století se může ještě ilustrace v nákladu knih měnit, jistě podle ceny (stejně jako podle druhu vazby) nebo z příčin nám už nepoznatelných. Nebudeme uvažovat knihy tištěné nebo psané, z nichž některé bývaly dodatečně doplněny ilustracemi, často podle přání majitele.

⁵ ZUMAN 1946.

⁶ VOIT 2006, s. 154–156.

⁷ ŠTEFAN – ŠPINAR 1995; ŠPINAR 1997.

⁸ Číslo dle ŠTEFAN 2008.

⁹ *Andacht auf sechs Sonntage zu Ehren des heiligen Aloysii Gonzaga aus der Gesellschaft Jesu: allen Christglaubigen Seelen zu Nutzen*. Brünn: Emmanuel Swoboda, 1768. Štefan A07. V tomto tisku se nachází nejstarší známá ilustrace Jana Balzera.

¹⁰ *Andächtige Weis dem heiligsten Meß-Opfer mit großem Seelen= Nutzen beyzuwohnen; Nebst anderen eifrigen Andachtsübungen Morgens und Abends vor und nach der heiligen Beicht und Communion, wie auch bey den Kranken und Sterbenden nützlichst zu gebrauchen*. Brünn: Swobodischen Erben, 1781. Štefan L02.

¹¹ STEINSBERG, Karl Franz Guolfinger von. *Libussa Herzoginn in Böhmen, ein Schauspiel*. Prag; Brünn; Olmütz: Johann Joseph Gröbl, 1779. Štefan S27.

¹² URSINUS, Johann Friedrich. *Die Geschichte der Domkirche zu Meissen*. Dresden: Waltherischen Hofbuchhandlung, 1782. Štefan U02.

¹³ *Geschichte Kaiser Karls des Vierten, Königs in Böhmen. Erster Theil*. Dresden: Waltherischen Hofbuchhandlung, 1783. Štefan P13.

¹⁴ PÖTZSCHEN, Christian Gottlieb. *Chronologische Geschichte der großen Wasserfluthen des Elbstroms seit tausend und mehr Jahren*. Dresden: Waltherischen Hofbuchhandlung, 1784. Štefan P19.

¹⁵ BALZER, A. *Vier Landschaften in aqatinta*. Dresden: Hofkupferstecher Schulz, [1797]. Štefan B16.

¹⁶ HADRAWA, Norbert. *Verschiedene auf der Insel Capri entdeckte und ausgegrabene Alterthümer*. Dresden: Waltherischen Hofbuchhandlung, 1794. Štefan H01; HADRAWA, Norbert. *Ragguagli di varii scavi e scoverte di antichità fatte nell' isola di Capri*. Vienna: fratelli Walther, 1794. Štefan H02; HAMILTON, William. *Bericht vom gegenwärtigen Zustande des Vesuvus, und Beschreibung einer Reise in die Provinz Abruzzo und nach der Insel Ponza*. Dresden: Waltherischen Hofbuchhandlung, 1796. Štefan H03. Ve všech těchto tiscích jsou na titulní stránce stejné viněty.

daná v jednom roce považujeme za jeden tisk, pokud jsou vydána v různých letech, považujeme je za různé tisky.

Zvláštním případem je zařazení knihy označené v soupisu balzerovské knižní grafiky R13:⁴⁶ na titulním listu je místo vydání „Videň, Praha“, na druhém titulním listu je „Videň – Štýrský Hradec“. Rok vydání se též liší: 1783, 1784. Předpokládáme, že šlo o převzetí sazby nebo předání části nákladu, možná v souvislosti s přechodem autora Kašpara Royka ze Štýrského Hradce do Prahy. Při tom byla kniha až dodatečně pražským vydavatelem doplněna dvěma Balzerovými rytinami na frontispisech. Jde o singulární případ použití Balzerových rytin v mimopražském tisku, proto jsme Štýrský Hradec do seznamu měst nezařadili.

Stojí za povšimnutí, že původ většiny těchto tisků se soustřeďuje do Vídně jako hlavního města habsburské monar-

chie, dále do Brna jako hlavního města markrabství. Významný je podíl saských měst Drážďan, Lipska a Halle.

Časovou analýzu těchto tisků provedeme pomocí následujícího histogramu (viz obr. 1). Přitom data vydání nebudeme dále rozdělovat podle místa tisku knihy, neboť by tak nepochybně došlo k nepřehledné a pravděpodobně málo povídající fragmentaci grafického znázornění.

Z tohoto přehledu je zřejmé, že mimopražské ilustrační aktivity rodiny Balzerů jsou z časového hlediska rozdělené do dvou úseků: v prvním (do roku 1799) jsou to ilustrace do tisků připravované většinou na základě mimořádných aktivit Jana Balzera: v první části histogramu lze též rozeznat počáteční rozběhovou ilustrační aktivitu počínající na mimopražském knižním trhu. V druhém úseku (po roce 1795) ilustrovaných tisků ubývá. Po smrti Jana Balzera jde již vět-

¹⁷ *Ansichten aus Böhmen, nach Zeichnungen von Simon Klotz, Anton Balzer und Anderen, Redierungen meistens von Johann Friedrich Wizani*. Dresde: C. G. Schultze, [ca 1825]. Štefan S33.

¹⁸ *Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, auf das Jahr 1786. nebst der Geschichte derselben*. Prag; Dresden: Waltherischen Hofbuchhandlung, 1786. Štefan A03.

¹⁹ *Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, auf das Jahr 1787. nebst der Geschichte derselben*. Prag; Dresden: Waltherische Hofbuchhandlung, 1788. Štefan A03.

²⁰ NIEMEYER, August Hermann. *Charakteristick der Bibel. Zweyter Theil*. Halle: Johann Jacob Gebauer, 1795. Štefan N04; NIEMEYER, August Hermann: *Charakteristick der Bibel. Dritter Theil*. Halle: bey Johann Jacob Gebauer, 1795. Štefan N05. Druhý a třetí díl spisu, díly jsou označeny jako různá vydání, v obou dílech jsou viněty, které jsou zrcadlovými kopiemi Balzerových vinět z pražského vydání z roku 1785.

²¹ BRAUN, Heinrich. *Katholische Gebeth= und Erbauungsbuch*. Neuhaus: bey Ignatz Adalbert Hilgartner, 1786. Štefan B49.

²² BLAHUSCH, Placidus. *Jubiläums-Ablaß Andacht aus Anlaß der VI. Celular-Feier seit der Gründung des Cisterzienser-Ordens-Stiftes Hohenfurth in Böhmen, sammt einer kurzen Geschichte des Stiftes*. Linz: Wimmer'sche Buchdruckerei, 1859. Štefan B44. V tomto tisku byla otisknuta nejméně o 60 let starší Balzerova deska s portrétem zakladatele cisterciáckého řádu sv. Bernarda. Vzhledem k jisté afinitě Jana Balzera k zlatokoronuskému cisterciáckému klášteru je to očekávané.

²³ REINICKE, Heinrich. *Nathan der deutsche, oder Neider sind wahre Verschnittene. Schauspiel in drey Aufzügen*. Leipzig: [s. n.], 1784. Štefan R18.

²⁴ Fruhwurth, F. G. *Die Grafen Waldau. Ein Trauerspiel von 5 Aufzügen*. Leipzig: von Schönfeldschen Buchhandlung, 1786. Štefan F05.

²⁵ PUBITSCHKA, Franz. *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven. Erster Theil*. Leipzig; Prag: Franz Augustin Höchenberg und Compagnie, 1770. Štefan P20.

²⁶ PUBITSCHKA, Franz. *Chronologische Geschichte Böhmens unter den ersten christlichen Herzogen. Zweyter Theil*. Leipzig; Prag: Franz Augustin Höchenberg und Compagnie, 1771. Štefan P20.

²⁷ PUBITSCHKA, Franz. *Chronologische Geschichte Böhmens unter den ersten prager Bischöfen. Dritter Theil*. Leipzig; Prag: Franz Augustin Höchenberg und Compagnie, 1773. Štefan P20.

²⁸ BASCHAND, F. J. G. *Betrachtungen moralischer Gegenstände an seine Freunde*. Prag; Leipzig, 1776. Štefan B37.

²⁹ BASCHAND, F. J. G. *Den dankbare Patriot an den Herrn Herrn Ferdinand Kindermann, Ritter von Schulstein*. Prag; Leipzig: in der Gröblischen Buchhandlung, 1777. Štefan B38.

³⁰ BALZER, Johan a Mathes. *Verschiedene Beywerke zu Auszierung deren Rissen und Plans mit und ohne Allusionen auf verschiedene Künste und Wissenschaften*. Prag; Lissa: Johann und Mathes Gebrüdere Baltzer Kupferstechers, 1772. Štefan K07.

³¹ *Klägliche Pasionis Spiegel, welcher uns Vorstellet den schmerzhaft[e]n weeg Zum Creutz u[nd] Todt des wegen unserer Sünd gecreutzigten Heylands Jesu Christi*. Lißa; Prag: Verlegt Joh. Baltzer. Štefan B26.

³² HANSA, Matthias. *Abhandlung vom Teplitzer mineralischen Badewasser*. Brüx: Wenzel Fuhr, 1784. Štefan H07.

³³ MIBES, Frederico. *Goldener Himmelschlüssel*. Neisse: bey Franz Anton Rosenkranz, 1799. Štefan M02.

³⁴ STEINSBERG, Karl Franz Guolfinger von. *Libussa Herzogin in Böhmen, ein Schauspiel*. Prag; Brünn; Olmütz: Johann Joseph Gröbl, 1779. Štefan S27.

³⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Přemyslowňj o Dokonalosti Křesťanské ...* Pess: Trattner=Károlyi, 1834. Štefan K15. Litografie podle Balzerovy rytiny v AB-BILDUNGEN, možná zprostředkované přes oceloryt jeho vnuka Josefa Rybičky, viz ŠTEFAN 2016, tam K05 a R02.

³⁶ GELLERT, Christian Fürchtegott. *Briefe, nebst einer Praktischen Abhandlung von dem guten Geschmacke in Briefen*. Wien: Johann Thomas Edlen von Trattner, 1765. Štefan G01; GELLERT, Christian Fürchtegott. *Sammlung der sämtlichen Schriften*. Erster Theil. Wien: Johann Thomas Edeln von Trattner, 1765. Štefan G0; ZACHARIÄ, Friedrich Wilhelm. *Poetische Schriften. Erster Band, Zweiter Band, Dritter Band*. Wien: Joh. Thom. Edlen von Trattner, 1765. Štefan Z01. V prvních dvou tiscích jsou stejné viněty na titulním listu.

³⁷ MARMONTEL, Jean-François. *Belisaire*. Vienne: J. Th. noble de Trattner, 1768. Štefan M06.

³⁸ *Vers a l'occasion du te Deum*. Vienne: Jean-Thomas de Trattner, 1767. Štefan V03.

³⁹ LE SAGE, Alain René. *Gil Blas von Santillana. Erster Band, Dritter Band*. Wien; Prag: Franz Haas, 1802. Štefan L03.

⁴⁰ PELCL, František Martin. *Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten*. Prag; Wien: Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld, 1782. Štefan P10; ROYKO, Kaspar. *Geschichte der grossen allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnitz*. Wien und Prag: v. Schonfeldischen Buchhandlung, 1784. Štefan R13.

⁴¹ CORNOVA, Ignaz. *An Böhmens junge Bürger*. Prag und Wien: Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld, 1783. Štefan C05.

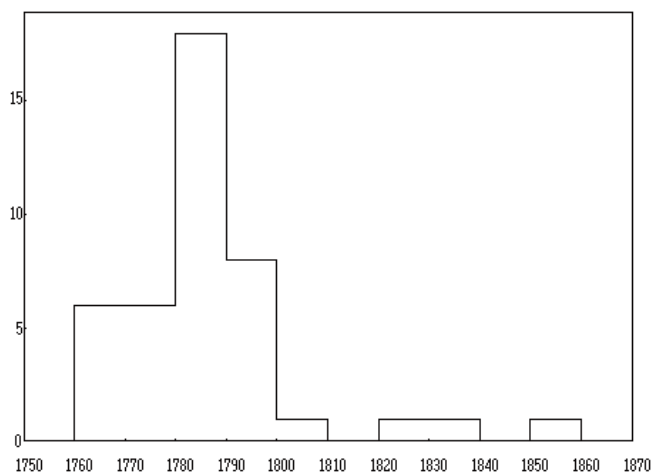
⁴² *Evangelien der Sonn und Festtügen in Bildern vorgestellt*. Prag; Wien: Johann Balzer, [1784]. Štefan B25; HOFMANN, Gottlob von. *Die Landwirthschaft für Herren und Diener*. Prag und Wien: Schönfeldischen Buchhandlung, 1784. Štefan H04.

⁴³ SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil. Prachiner Kreis. Vierter Theil. Bunzlauer Kreis. Dritter Theil, Prachiner Kreis. Vierter Theil. Bunzlauer Kreis*. Prag; Wien: Joh. Ferd. Edlen v. Schönfeld. 1790. Štefan S17. Knihopis č. 15 341a; SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil. Prachiner Kreis. Vierter Theil. Bunzlauer Kreis*. Prag; Wien: Joh. Ferd. Edlen v. Schönfeld. 1790. Štefan S18. Knihopis č. 15 341b.

⁴⁴ LA SAGE, Alain René. *Gil Blas von Santillana. Erster Band, Dritter Band*. Wien; Prag: Franz Haas, 1802. Štefan L03.

⁴⁵ *Neues. A.B.C. Büchel von verschiedenen Charakter unserer Sprache*. Prag; Wien: Joh. Balzer; Joseph Eder, 1760–1799. Štefan B18.

⁴⁶ PELCL, František Martin. *Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten*. Prag; Wien: Johann Ferdinand Edlen von Schönfeld, 1782. Štefan P10; ROYKO, Kaspar. *Geschichte der grossen allgemeinen Kirchenversammlung zu Kostnitz*. Wien und Prag: Schonfeldischen Buchhandlung, 1784; druhý tit. ... *Erster Theil*. ... Wien, Graz: Kommißion der Weingand, und Ferstlichen Buchhandlung; *Zweyter Theil*. ... Wien, Graz: Kommißion der Weingand und Ferstlichen Buchhandlung, 1783. Štefan R13.

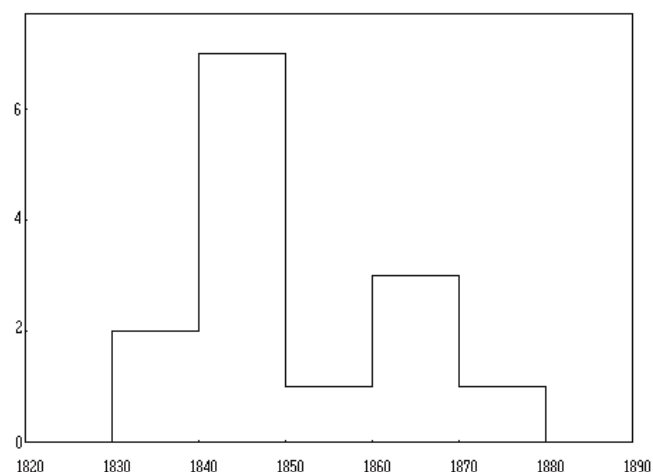

Obr. 1. Časové rozdělení mimopražských tisků rodiny Balzerů. Na ose x letopočty, na ose y počty tisků.

šinou o ilustrace zajišťované v balzerovské dílně vdovou Kateřinou nebo bratrem Řehořem, případně o knihy vydané jiným nakladatelem. Následující tři jednotlivé ilustrace jsou zařazeny do reedic již vydaných tisků (případně může jít již o samostatné práce bratra Řehoře vydávané pod Janovým jménem). Dále byla použita mědirytina z řady světců, zde jde o sv. Bernarda.

Knižní ilustrace Rybičky⁴⁷

V balzerovské oficíně pracoval též rytec Karel Rybička (1783–1853),⁴⁸ který se nepochybně anonymně podílel i na zmiňovaných balzerovských knižních ilustracích. Jeho jméno se v signování ilustrací objevuje až po smrti Jana Balzera. Spolupráce s balzerovskou dílnou, vedenou v té době vdovou po Janu Balzerovi Kateřinou, je doložena rovněž ve spisech pražského magistrátu.⁴⁹ V roce 1812 se pak Karel Rybička stal jejím zetěm, když si vzal její dceru Terezii. Z let 1813–1819 jsou od něho známy čtyři knižní mědirytivé ilustrace.⁵⁰ Můžeme ho zařadit „po přeslici“ do rodiny Balzerů, neboť jedním z jeho dětí byl Josef Rybička (1817–1872), tedy vnuk Jana Jiřího Balzera, který se stal významným českým ocelorytce své doby. Jeho pobyt v zahraničí – na zkušené nebo na škole – je doložen signaturou frontispisu v knize označené v soupisu balzerovské knižní grafiky K06,⁵¹ kde je uvedeno:

Obr. 2. Časové rozdělení mimopražských tisků Josefa Rybičky. Na ose x letopočty, na ose y počty tisků.

„Do ocele ryl Rybička we Wjdni“, což potvrzuje, že Rybička se již cítil být Čechem. Jeho děd⁵² Jan Balzer byl nepochybně národnosti německé, ale vnuk Josef Rybička byl podle uvedeného zápisu již Čech. Na rozdíl od otce se podepisoval česky bez spřežek, a to i v signaturách, jejichž další údaje jsou uvedeny v němčině „in Prag“.

Rybičkové ilustrovali na 66 knih nebo časopisů⁵³ (bez toho, že bychom započítali jejich jednotlivé ročníky), což představuje přes 250 ocelorytin i mědirytin. V počtu ilustrací Josef Rybička výrazně převyšuje svého otce Karla,⁵⁴ jehož žádná z rytin nebyla realizována mimo Prahu. Josef Rybička ilustroval mimo jiné jednu knihu vydanou v dnešním Polsku (konkrétně v Bochnie na Krakovsku), které bylo tehdy součástí habsburské říše, a v Sasku (v Drážďanech). Unikátní je pravděpodobně výtisk Komenského knihy *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské* vytištěné v Pešti česky s ocelorytinou Josefa Rybičky,⁵⁵ který se podařilo identifikovat jen v jednom dochovaném výtisku. Ocelorytina ve frontispisu nahradila běžně použitou litografii též s portrétem J. A. Komenského, kterou byly vybaveny ostatní exempláře tohoto vydání. Důvod není jasný, z minulosti známe nejednotnost ilustračních praktik při vydávání knih.

Zaměříme se tedy jenom na knihy ilustrované Josefem Rybičkou, jichž je 11 a byly vydány v 11 městech. Je v nich 10 původních a 3 duplicitní ocelorytiny. V abecedním pořadí to jsou tato města:

⁴⁷ V této části uvádíme čísla tisků podle ŠTEFAN 2016.

⁴⁸ TOMAN 1950.

⁴⁹ Rybička je tu veden jako spoluvník ve spojitosti s tiskem nepovolených peněžních poukázek. Za napoleonských válek totiž v době nedostatku drobných peněz vdova Kateřina Balzerová spolu s rytcem Janem Berkou a právě Karlem Rybičkou byla obviněna z jejich nepovoleného tisku. Rybička při výslechu uvedl, že dělal jenom to, co mu přikázala jeho mistrová, takže se na rozdíl od ní vyhnul postihu. Viz VOLF 1922.

⁵⁰ Jedna z ilustrací od Karla Rybičky na frontispisu představuje portrét předčasně zesnulého mladého pražského flétnisty Antona Paladia, kterého se nám nepodařilo blíže identifikovat (HEINDL, H. *Kurzgefaßte Lebensgeschichte des verewigten Virtuosen auf der Flöte Anton Paladius* Prag: Franz Johann Scholl, 1814. Štefan H06).

⁵¹ KORNEL, Viktorin ze Všehrd. *Knihy dewatery o práwiewch a súdiech i o dskách Země české*. W Praze. V kommissj u Krongergra i Řiwnáče. 1841. Štefan K06. Frontispis je signován. „Rys. Hellig w Praze Do ocele ryl Rybička we Wjdni.“

⁵² Jen na okraj, portrét Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic do knihy H03 (viz pozn. 16) vyryl podle téže Sadelerovy rytiny, podle které vyryl Harantovu podobiznu do *Abbildungen* i jeho děd. Podobně v rytině Jana Amose Komenského pro knihy R02 (ROZUM, Jan Václav. *Staročeská biblioteka*. Praha: Bedřich Rohlíček, 1853) a K05 (viz pozn. 67) použil jako předlohu dědovu rytinu z *Abbildungen*.

⁵³ Časopisy ve své době představovaly významný zdroj vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva, podíl Rybičků na rozvoji znalostí zejména o vzdálených krajích – byť pracovali podle cizích předloh – je nezanedbatelný.

⁵⁴ I když se předpokládá, že jeho otec mu v ocelorytecké dílně do konce svého života pomáhal.

⁵⁵ Viz pozn. 35. Tato ocelorytina je na frontispisu knihy KOMENSKÝ, Jan Amos. *Přemysšlowánj o Dokonalosti Křestanské*. Pesst: Trattner Károly, 1836. (Připravované druhé vydání tisku Štefan 2008, tam u K09.)

Bochnia ⁵⁶	1843 ⁵⁷
Brusel	1863 ⁵⁸
Drážďany	1858 ⁵⁹
Hradec Králové	1878 ⁶⁰
Cheb	1841 ⁶¹
Karlovy Vary	1846, ⁶² 1848 ⁶³
Lipsko	1863 ⁶⁴
Litomyšl	1834 ⁶⁵
Paříž	1863 ⁶⁶
Pešť	1834 ⁶⁷
Znojmo	2×1846 ⁶⁸

Počet mimopražských Rybičkou ilustrovaných knih je tedy menší než u rodiny Balzerů. Je dán mimo jiné tím, že Karel Rybička se na těchto mimopražských ilustracích explicitně nepodílel.

Pozastavme se u průvodce po Mariánských Lázních, Kynžvartu a Teplé označeného v seznamu balzerovské grafiky K07,⁶⁹ jenž byl dle titulního listu vydán v Paříži, Bruselu a Lipsku. Při oblíbě těchto lázeňských míst nemůže překvapit spolupráce s cizím vydavatelstvím, které svým jménem i lépe zajistilo distribuci tohoto knižního průvodce po známých lázních Království českého v rámci Evropy.

Dvě knihy s ilustracemi Josefa Rybičky vyšly až po jeho smrti. Nemůžeme vyloučit, že byly použity již v některém dřívějším doposud neobjeveném tisku, nebo šlo o dříve nereprodukované ocelorytiny.

Také v případě mimopražské produkce rodiny Rybičků k analýze použijeme histogram sestavený podle data vydání jednotlivých knih.

I při menším počtu tisků můžeme zaznamenat dvě období zvýšené spolupráce s mimopražskými nakladatelstvími. Kumulace v prvním ze dvou období představuje snad běžnou

Rybičkovu aktivitu, ve druhém, po roku 1872, jde již jen o tisky s ilustracemi, které byly použity až posmrtně.

Získat úplný přehled o Rybičkou ilustrovaných tiscích je obtížné, neboť literatura 19. století nebyla dlouho středem pozornosti knihoven a knihovníků minulého století, natož knižní ilustrace. Zde se též projevil vlivy politické změny způsobené rozpadem Rakousko-Uherska. Příkladem může být možné obrazoborectví, které způsobilo, že v archívním výtisku *Světozoru* v Národní knihovně v Praze chybí Rybičkova rytina našeho „staříčského“ mocnáře v mladším věku. Ostatně ikonoklasmus doprovází lidstvo průběžně až do dnešních dnů.

Závěr

V příspěvku bylo ukázáno, že i když činnost rodin Balzerů a Rybičků se soustředila na Prahu, jejich působení mělo i mezinárodní přesah. Zejména u Jana Balzera tak můžeme znovu potvrdit jeho řemeslné, ale i podnikatelské schopnosti, jež našly uplatnění mimo Prahu ve spolupráci se zahraničními nakladateli a které též uplatňoval v obchodě s grafickými listy.⁷⁰

Literatura a prameny:

ABBILDUNGEN: PELCL, František Martin. *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler; nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben*. Prag: bey Wolfgang Gerle, Buchhändlern, 1773–1782. Knihopis č. 6963.

KNIHOPIS: TOBOLKA, Zdeněk Václav – HORÁK, František – WIŽDÁLKOVÁ, Bedřiška. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. století*. Praha 1939–.

ŠPINAR 1997: ŠPINAR, Jindřich. *Knihovna kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně: Nástin vývoje klášterní knihovny a pokus o její rekonstrukci*. České Budějovice: Státní vědecká knihovna v Českých Budějovicích, 1997.

ŠTEFAN 2007: ŠTEFAN, Jan T. Numismatici na obrazech ze školy ve Zlaté Koruně. In: GAŽI, Martin (ed.). *Kláster Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2007, s. 593–609.

⁵⁶ Je to nejvzdálenější místo vydání knihy s ilustrací od J. Rybičky. Na rytině je znázorněn pohled na Bochniu, jako na významné město těžby soli ve středověkém Polsku.

⁵⁷ *O Wieliczce pod względem historyi naturalnej, dziejów i kapieli*. Bochnia: Pizsa, 1843. Štefan B03.

⁵⁸ Viz pozn. 30.

⁵⁹ BRANTL, Karl. *Prag – Dresdner Panorama für Touristen der Eisenbahn und Dampfschiffahrt*. Prag; Dresden: Verlag von Karl André; Schönfeld's Buchhandlung, 1858. Štefan B04. Posmrtně vydaná ocelorytina panorámy údolí Vltavy a Labe, od Prahy do Drážďan, má po sestavení délku 190 cm.

⁶⁰ BRYNYCH, Edvard. *Heredität der Kleinen unter dem Schutze des heil. Karl Borromäus in Königgrätz*. Königgrätz: Lad. Pospíšil, 1878. Štefan B05. Posmrtně vydaná ocelorytina Josefa Rybičky.

⁶¹ LAUTNER, Franz Xaver. *Kaiser Franzensbad und seine Heilquellen*. Eger: J. Kobrtsch & Gschihay, 1841. Štefan L01. Ocelorytina podle Vincence Morstadta.

⁶² *Der verlässlichste Führer in Karlsbad und dessen Umgebung*. Karlsbad: Druck und Verlag der Gebrüder Franicek, 1846. Štefan F01.

⁶³ *Der verlässlichste Führer in Karlsbad*. Karlsbad: Franicek, 1848. Štefan F02.

⁶⁴ Viz pozn. 30.

⁶⁵ *Katolické Modlitby pro věrné a nabožné křesťany*. Litomysl: Wytiské u Jana Joz. Turečka, 1834. Štefan K10.

⁶⁶ Viz pozn. 30.

⁶⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Přemyslowánj o Dokonalosti Křesťanské, kterauž Bůh wywoleným swým we slowu swém ukazuge, Duchem swým wniter wnuká*. Pess: tiskem Trattnera=Károlyiho, 1834. Štefan K05. Tento frontispis byl pravděpodobně do tisku vložen místo standardní litografie.

⁶⁸ *Znaims geschichtliche Denkwürdigkeiten*. Znaim: Gedruckt bey F. M. Hofmann, 1846. Štefan H07a; *Znaims geschichtliche Denkwürdigkeiten*. Znaim: Gedruckt bey F. M. Hofmann, 1846. Štefan H07b. Rybičkova ocelorytina byla nahrazena jejím litografickým přepisem!

⁶⁹ Viz pozn. 30.

⁷⁰ ZUMAN 1946.

ŠTEFAN 2008: ŠTEFAN, Jan T. *Knižní ilustrace rodiny Balzerů*. Ostrava: MARQ, 2008.

ŠTEFAN 2016: ŠTEFAN Jan T. *Knižní ilustrace rytců Karla a Josefa Rybičků*. Ostrava: MARQ, 2016.

ŠTEFAN – ŠPINAR 1995: ŠTEFAN, Jan T. – ŠPINAR, Jindřich. K výstavě Jan Jiří Balzer. Knižní ilustrace a grafika druhé poloviny 18. století ve Zlaté koruně. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 6. odborné konference Olomouc, 8.–9. října 1996*. Brno: Sdružení knihoven ČR – SVK v Olomouci, 1997.

TOMAN 1947: TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců. I. díl: A–K*. Praha: Rudolf Ryšavý, 1947.

TOMAN 1950: TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců. II. díl: L–Ž*. Praha: Svaz československých výtvarných umělců, 1950.

VOIT 2006: VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006.

VOLF 1922: VOLF, Josef. Z dějin cenzury mědirytu. *Památky archeologické XXXIII*, 1922, seš. 1 a 2, s. 164.

ZUMAN 1946: ZUMAN, František. Stav malířství, mědirytcetví a tiskařství v Čechách r. 1787. *Časopis přátel starožitností XLIX–L*, 1941–1942 (1946), s. 88–91.

Ing. Jan Štefan, CSc.
nám. Msgre Šrámka 6
702 00 Ostrava